

ARVYDAS RAMONAS

Klaipėdos universitetas

KRYŽIAUS TEOLOGIJA: J. MOLTMANNAS, H. U. VON BALTHASARAS

Theology of the Cross: J. Moltmann, H. U. Von Balthasar

SUMMARY

The article researches theology of the cross by two prominent Christian theologians. Jürgen Moltmann – a representative of the reformed Church – and Hans Urs von Balthasar – a thinker of the Catholic Church – analyse the issue of pain and suffering as a frequent meeting “point” with God. According to the authors, life experiences inevitably raise the question of the meaning of life and death, love and suffering. The search for the meaning leads us towards Christ’s cross, which in turn becomes hermeneutics of The Holy Trinity. Christianity and faith in God in general relieve the suffering. God is not the author of death but of life. Jesus Christ did not remove suffering from human existence, but transformed it into an active force. Jesus Christ’s posture while suffering, meaningful silence and the words pronounced upon acceptance of the cross, painful shame together with a great glory, holy consciousness and denial, unconditional obedience, voluntary self-denial, conscious acceptance of the suffering comfort and strengthen the humanity.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama dviejų iškilių krikščionybės teologų kryžiaus teologija. Jurgenas Moltmanas, – reformuotosios Bažnyčios atstovas ir Hansas Ursas fon Baltazaras, – Katalikų Bažnyčios mąstytojas, – nagrinėja skausmo ir kančios problemą, kaip dažną susitikimo su Dievu „vietą“. Anot autorių, gyvenimo patirtys neišvengiamai kelia klausimą apie gyvenimo ir mirties, meilės ir kančios prasmę. Prasmės paieškos atveda mus prie Kristaus kryžiaus, kuris savo ruožtu tampa Švč. Trejybės teologine hermeneutika. Krikščionybė ir apskritai tikėjimas į Dievą kančią palengvina. Dievas – ne mirties autorius, o gyvenimo. Jėzus Kristus nepašalina kančios iš žmogaus egzistencijos, bet pavertė ją veiklia jėga. Jėzaus Kristaus laikysena kenčiant, prasmingas tylėjimas ir žodžiai, sakomi priėmus kryžių, skaudi gėda šalia kilniosios garbės, šventas sąmoningumas ir atsižadėjimas, besąlygiškas paklusnumas, savanoriškas atsižadėjimas, sąmoningas kančios priėmimas guodžia žmoniją ir stiprina.

RAKTAŽODŽIAI: Dievas, teologija, kryžius

KEY WORDS: God, theology, cross

1.3. Psichologinė kryžiaus hermeneutika

Šioje interpretacijoje išėities taškas – trys Z. Froido (*Sigmund Freud*) psichoa-
nalizės principai:

- represyvusis aspektas – infantilizmas.
- galimai įvykusi tėvažudystė žmoni-
jos atsiradimo aušroje – religijos iš-
takos.
- iliuzijos – išsivadavimas iš religijos.

Z. Froido teigimu, neurozės pradžia – tai esant psichologinės represijos būse-
nos sukurti stabai, dievų įvaizdžiai. Represija suvokiama kaip apatija blogio akivaizdoje. Tokio Dievo įvaizdžio alter-
natyva, anot J. Moltmano, yra Dievo kančia, todėl krikščionybė yra ne tiek Tėvo, kiek Sūnaus religija. Tai reiškia, kad krikščionys neužslopina savyje kančios, o dalijasi ja su Dievu, Sūnui kenčiant ant Golgotos kalno. Taigi J. Moltmanas pateikia alternatyvą: kadangi Dievas kenčia, jis yra ne autoritarinis, o išlaisvinantis, gelbstintis. Krikščionybė neneigia kančios, o ją priima / atperka ir perkeičia į prisikėlimo džiaugsmą.

1.4. Politinė ir socialinė kryžiaus hermeneutika

Interpretuodamas kryžiaus simbolių politiniu ir socialiniu aspektais J. Moltmanas pasirenka šiuos išėities taškus:

- Dievas sudaro sandorą su žmogumi, užmezga su juo ryšį.
- Kristus susitapatina su kenčiančiais / atstumtaisiais.

Šis teologinis faktas lemia du tiki-
čio asmens politinius-socialinius įsipa-

reigojimus visuomenei: kadangi Dievas susitapatina su mumis Kristuje, Kristaus prisikėlimas yra tarsi pažadas ir padra-
sinimas tam, kas galima, įmanoma. Pri-
sikėlimas tampa įkvėpimo šaltiniu, ga-
limybe tikrai žmogaus laisvei skleistis. „Trejybės doktrina yra laisvės doktrina. Teologinė laisvės samprata yra teologi-
nė Dievo-Trejybės samprata. Dievas no-
ri, kad jo kūriniai būtų laisvi, nes Jis pats yra laisvė.“¹³

Skiriami penki „mirties kultūros“ punktai ir atitinkamai penki tikėjimo at-
sakymai:

- Pasaulyje egzistuoja negandos, mir-
tis, socialinė neligybė, neturtas. Atsa-
kymas – socialinis teisingumas.
- Valdžia, privilegijuotieji sluoksniai
valdo, ginkluojasi. Atsakymas – de-
mokratija, žmogaus garbė ir orumas,
prigimtinės žmogaus teisės, kurias
akcentuoja krikščionybė.
- Egzistuoja kultūrinis ir rasinis išsky-
rimas / diskriminavimas; technologi-
nė kultūra pavergia žmogų. Atsaky-
mas – žmogaus emancipacija, vidinis
išsilaisvinimas iš to, kas gniuždo kū-
ną ir sielą.
- Vyksta pramoninis / ekonominis
gamtos naikinimas. Atsakymas –
gamtos / kūrinijos saugojimas, puo-
selėjimas.
- Dažnas gyvenimo beprasmybės ir
Dievo apleidimo jausmas (plg. F.
Nietzsche). Atsakymas – „nukryžiuo-
tasis Dievas“ įkvėpia žmogui drąsos
būti, gyventi, tikėtis ir mylėti. Krikš-
čionybėje asmuo nepaliekamas vie-
nas kančioje ir skausme, kartu su juo
yra ir Nukryžiuotasis.

2. HANSAS URSAS FON BALTAZARAS (1905–1988)

J. Moltmano krikščionišką pasaulėžiūrą svariai papildė vienas garsiausių pastarojo meto katalikų teologų H. U. fon Baltazaras (*Hans Urs von Balthasar*). Žymiausi jo veikalai: *Gloria, estetinė teologija* (1965), *Teodramatika* (1973–1976), *Mysterium paschale* (1969). Autorius žymus tuo, kad plėtodamas dogminę teologiją atsisakė senosios, vadinamosios manualistinės teologijos, Dievo įrodymo metodų (lot. *demonstrationes*), teologijai siekė suteikti estetinę dimensiją.¹⁴

Savo teologijos sisteminių dogminių apmąstymą apie Dievą pradeda nuo transcendencijos: nuo „Dievo aukštybėse“ (lot. *in excelsis*), sekdamas Jono Evangelijos prologo doktrina apie Logosą. H. U. Baltazaras, priešingai nei M. Liuteris (*Martin Luther*) ar S. Kierkegoras (*Søren Kierkegaard*), teigė, kad regimoji kūrinių gali padėti suvokti Dievo grožį. M. Liuteris niekada nepripažino Bažnyčios tėvų siekio kontempliuoti Dievą. Jis manė, kad tikėjimas gimsta tik klausantis Dievo žodžio, taigi ir teologija yra išiklausymas į Šventąjį Raštą. Reformuotos Bažnyčios teologijoje nėra vietos estetikai. Stačiatikių teologijoje ypač akcentuojama grožio reikšmė. Pavyzdžiui, žymus teologas Sergejus Bulgakovas, kaip ir H. U. fon Baltazaras tikėjo, kad pasaulis lygiai taip pat siekia grožio, kaip ir šviesos. Pasaulis kupinas dieviškųjų vaizdinių. Dieviškąją tikrovę galima išivaizduoti, taigi galima perteikti ir meno formomis. „Būti sukrestam Kristaus grožio yra realesnis ir gilesnis pažinimas negu vien racionalus dedukavimas. (...) Remdamasis tokia išvalga, Hansas Ursas von

Balthasaras pastatydino savo teologinės estetikos *opus Magnus*.“¹⁵

H. U. Baltazaro teologinei estetikai būdingi trys principai:

- Forma. Grožis neatsiejamas nuo konkrečios formos. Forma – tai visuma, apimanti pavienes dalis. Ji visada lemia objektyvumą.
- Ekstazė. Subjektą patraukia forma, ją ir kontempliuoja. Ekstazė lemia subjektyvumą.
- Trys transcendentalijos: tikra, gražu, gera. Transcendentalijų teorija – neatskiriama metafizikos dalimi, labiau susidomėta XII a., aiškinant bendrąsias esaties savybes. Šios teorijos pradininkai – Aristotelis, Platonas, Plotinas. Kalbant apie būti paprastai minimos penkios transcendentalijos: vienis, daiktas, kažkas, tiesa ir gėris. H. U. fon Baltazaras akcentuoja minėtas tris, tuo išreiškdamas nuostata, kad „grožis skatina žmogų mylėti kūrinių, gėris – norą darbuotis ir kurti tobulinant kūrinių, tikrumas – atpažinti tikrąją tiesą kūriniuose, kuri atskleidžia Dievo, Kūrėjo, realybę.“¹⁶

Teologinėje estetikoje Jėzus yra „Dievo forma“: Dievas leidžiasi būti regimas ir kontempliuojamas Jėzuse. Tikėjimas yra ne kas kita, kaip matyti ir apmąstyti formą, esant ekstazės būsenos. „Teologija visų pirma turi šlovinti Dievą, ne tik žodžiais, bet ir intelektu, širdimi, gyvenimu. (...) Todėl teologija, ypač vienuolių, niekad nebuvo atsieta nuo kontempliavimo protu praktikos, jų egzistencija buvo lyg Dievo malonės šlovini-

mas (plg. Ef 1, 6.12.14)¹⁷. Kiekviena forma turi savo centrą. Estetinės teologijos centras yra Kristus, jo nuolankumas. H. U. Baltazaro teologinis kalbėjimas apie Dievą prasideda nuo kristologijos: Dievas pažįstamas iš Jėzaus Kristaus patirties. Evangelijoje pagal Joną sakoma: „Nėra niekas pakilęs į dangų, tik Žmogaus Sūnus, kuris nužengė iš dangaus“ (Jn 3, 13). Tai klasikinis teologo, Dievo ir žmogaus santykio pavyzdys teologijoje. Tikėjimas yra vizija. Tik taip mes dalyvaujame Dievo šlovėje. Raktas suprasti Kristų yra Švč. Trejybė. H. U. fon Baltazarui asmens samprata prilygsta siuntimui. Kodėl Tėvas siunčia Sūnų? Kad sugražintų žmogų Dievui, į dangų, į prarastąjį rojų.

2.1. H. U. fon Baltazaro „Kryžiaus teologija“

H. U. fon Baltazaras skyrė du mirties aspektus:

- aktyvi, kai suvokiama kaip paskutinė žmogaus laisvės galimybė: jis miršta ne kaip gyvūnas – iki mirties laikosi savojo apsisprendimo; mirtis tampa žmogaus ateitimi.
- pasyvi, kai suvokiama kaip paskutinis laisvės momentas – neišvengiama riba; čia galima kelti klausimą, ar mano laisvė prasminga; vis dėlto mirtis taip ir lieka paslaptis.

Šių dviejų aspektų kontekste nagrinėjama Jėzaus mirtis, kurią traktuoja kaip dovaną, o ne kaip aklą likimą. Pirmuoju atveju Jėzaus mirtis yra dovana, kaip tarnavimo vaisius, laisvas savęs dovanojimas kitiems. H. U. fon Baltaza-

ras tai vadina *Didžiuoju penktadieniu* – Jėzaus mirtis yra aktyvi. Jis ryžtingai renkasi mirtį už pasaulį, nesipriešindamas Poncijui Pilotui ir kitiems kaltintojams. Taip Kristaus kenozė spinduliuoja nuostabią Dievo šlovę. Kristaus veide apsireiškia Viešpaties garbė (plg. 2 Kor 4, 6). *Didysis šeštadienis* yra pasyvi mirtis. Kristus atsiduoda Tėvo valiai ir nužengia į pragarus. Dievas Jėzų laiko nuodėme prisiimta už mus. Jėzus patiria pragarą. Nužengimas į pragarus tampa solidarumo su ten esančiais išraiška. H. U. fon Baltazaro teologijoje pabrėžiama, kad ten, kur žmogui yra ar buvo ypač blogai (skausmo, vienatvės, kančios, apleidimo patyrimas ir pan.), Kristus jau buvo, todėl tik jis gali geriausiai suprasti ir užjausti žmogų. Tik Kristus yra patyręs tikrąjį pragarą ir žino, ką reiškia būti užmirštam Dievo, būti (hebr.) *Sheol'e* – tai absoliutus egoizmas, nedalyvavimas Švč. Trejybės meilės virsme. „Pragaras yra būsena, kai kenčiama pačiu intensyviausiu būdu.“¹⁸ Kad išvaduotų žmones iš tos kančios „Kristus ne tik norėjo mirti, bet ir nužengti su siela *ad infernum*.“¹⁹ Čia slypi žmogaus eschatologinė viltis, kad būsimasis teisėjas (po mirties) yra mūsų Atpirkėjas. Jis jau patyrė pragarą, tad supras žmones ir pasigailės jų. H. U. fon Baltazaras teigia, kad pragaras galbūt yra tuščias. Jei būtų kitaip, ar būtų prasminga Jėzaus mirtis. Tėvas nebeturi ko duoti, nes viską žmogui yra davęs Sūnuje. Jei žmonės atmestų Jo Sūnų, nebūtų ko siųsti. Tad NT minima nuodėmė Šventajai Dvasiai yra Dievo dovanos atmetimas, nes nepriėmus šios dovanos,

kitos jau nebebūtų.²⁰ Bet kuriuo atveju, teigia teologas, pragaras, nors ir yra praeikimo būseną, po Didžiojo šeštadienio yra tapęs kristologine „vieta“. H. U. fon Baltazaras dangų, pragarą ir skaistykla interpretuoja pradėdamas Švč. Trejybę, t. y. pragaras iš esmės yra „prarastas“ Dievas, dangus – „surastas“ Dievas, skaistykla – Dievas, kuris nuskaistina.²¹

Pagrindiniai H. U. fon Baltazaro „Didžiojo šeštadienio“ teologijos aspektai:

- Paklusnumas Tėvui iki mirties ir kartu visiškas susitapatinimas su nusidėjėliais.
- Jėzus prisiima viso pasaulio nuodėmę – už mus.
- Jėzus patyrė Dievo pyktį ir buvo nu-teistas vietoj mūsų.
- Žmogaus laisvės problema: jei Dievo meilė įveikia nuodėmę, ar žmogus tikrai yra laisvas, galėdamas ištarti *ne* Dievui? Ar tuo jis stipresnis už Dievą?
- Nuodėmės padariniai po atpirkimo. Kristus pragare atpirkio žmogų, bet nuodėmės „pėdsakų“ liko. Apsivalymas nuo blogio vyksta istorijoje, dalyvaujant Bažnyčiai. Taigi čia ryškus užtariamasis Bažnyčios, kaip vietos, kur vienas už kitą meldžiamės čia, žemėje, taip pat ir už mirusių, tuo palengvindami jų kelią pas Dievą, vaidmuo.

2.2. Švenčiausiosios Trejybės teologija

H. U. fon Baltazarui Dievo istorija yra Švč. Trejybės drama, nes reiškia Tėvo ir Sūnaus atsiskyrimą, įvykusį ant kryžiaus. Kiekvienas humanistinio ate-

izmo bandymas atskirti Dievą ir pasaulį yra jau įvykusio Tėvo ir Sūnaus atsiskyrimo ant kryžiaus dalis. Kodėl Dievas sukūrė pasaulį? Kad atiduotų jį Sūnui. Kodėl Sūnus įsikūnijo? Kad gražintų pasaulį Tėvui. Šis Dievo gyvenimas yra dramatiškas, bet amžinas ir teikiantis žmogui išganymą.

Dievo raiškos elementai:

- Nekintamumas. Nors ir dramatiškas, Dievo gyvenimas vis dėlto yra nekintamas. Kančia jame yra, bet ji nepilygsta žmogaus kančiai. H. U. fon Baltazaras ieško „vidurio kelio“ tarp G. Hėgelio filosofijos ir šv. Tomo Akviniečio teologijos.
- Siurprizas. Dievuje glūdi amžinas meilės virsmas – tarp laukimo ir išsipildymo. Siurprizas – tai begalinė erdvė meilės žaismui imanentinėje Trejybėje. Ši autoriaus vizija nulemta estetiškos teologijos siekio pavaizduoti Dievo šlovę.
- Užtarimas. Imanentinėje Trejybėje tarp dieviškųjų asmenų vyksta nuolatinė malda. Tėvas Sūnaus gali prašyti visko, nes žino, kad Sūnus visada atsakys *taip*. Ir Sūnus Tėvo gali prašyti visko, žinodamas, kad Tėvas visada suteiks, ko paprašytas. Toks žinojimas ir yra malda. H. U. fon Baltazaras tai vadina vienas kito adoracija – garbinimu.

H. U. fon Baltazaro galutinę dogminės teologijos išvadą galima apibūdinti iškelus klausimą: kas šiandien yra teologija? Teologija jam tarsi *doksologija* – nuolatinis Dievo šlovinimas. Pavyzdžiui, Eucharistijoje akivaizdus dangiš-

kosios ir žemiškosios liturgijos atitikimas. Tėvas dovanoja savo būtį Sūnui, Sūnus ją gražina Tėvui. Meilės ratas užsipildo, jis yra tobulas. Žemiškojo Jėzaus iš Nazareto nuolankumo viršūnė – mirtis ant kryžiaus. Jo išganomoji misija – iki galo išgerti mirties taurę. Taigi leidžiasi įteikiamas Tėvui savo tautos ir Judo (plg. Jn 10, 17). Aukojasi pats, o ne aukoja kažką kitą. Pats save įteikdamas, išlaisvina pasaulį. Laiške žydams (Žyd 7, 25) tai įvardijama „priimtina auka“. Jėzus amžiams įėjo į amžinąjį Dievo šventyklą. Ir gyvas bus per amžius, kad užtartų mus Tėvui. Todėl švęsdama Eucharistiją, Dievo tauta aukoja Dievui aukas, nes žino, kad jos bus priimtose, meldžiasi, nes žino, kad bus išklaudyti, kaip buvo išklaudytas Sūnus. Šv. Mišių metu tai daroma Kristaus vardu per Šventąją Dvasią. Šventoji Dvasia meldžiasi už mus ir pats Kristus buvuoja tarp mūsų,

nuolat mus užtaria, taigi žemėje vykstanti Eucharistija yra dangiškosios liturgijos atspindys. Kristaus būtį apibūdina visiškas atsivadimas Tėvui, todėl tikintieji savo džiaugsmą, vargus, kančias atiduoda Dievui, kad pakeistų juos garbinimo / dėkojimo himnu. Bažnyčios tikėjimas Švč. Trejybe – tai ne abstraktus mąstymas, o galia, gaivinanti jos pačios kultą. Tikėjimas Dievu sutaiko lyg ir priešingą antropologinę dialektiką:

- dvasios ir medžiagos;
- vyro ir moters;
- asmens ir bendruomenės.

Todėl Bažnyčia, kaip viena Dievo tauta, Eucharistijoje tampa (lot.) *Imago Trinitatis* – Trejybės atspindžiu, įvaizdžiu. „Mes patys esame tavo dovana, Viešpatie, kurią mums davei, todėl tau ją ir gražiname. Paimk ją pagal savo valią ir suteik mums savo meilę ir malonę.“²²

IŠVADOS

Krikščionybė teigia, kad Dievas, sukūręs pasaulį ir žmogų, jų nepaliko vienu, bet dalyvauja išganymo istorijoje, žmogaus gyvenimo džiaugsmu, ir kančioje. Raktas suvokti Kristaus kančią glūdi Dievuje Trejybėje. Žmogaus egzistencinė kančia, anot aptartų autorių, taip pat yra įtraukta į Kristaus kančios, mirties ir prisikėlimo slėpinį, kuriame dalyvauja ne tik antrasis Trejybės asmuo – Sūnus, bet ir Tėvas bei Šventoji Dvasia.

Krikščionybėje iš esmės egzistuoja dvi kančios (nekaltai kenčiant) interpretacijos: kaip pagydimas ir kaip paslaptis. Kančia yra kaip vaistas. Psalmėse

yra vienas gražiausių Biblijos tekstų, kalbančių apie kančią, kuri atlieka gydančią funkciją: „Prieš nubaudžiamas nuklysdavau, bet dabar laikaisi tavo žodžio. (...) Gera man, kad mano bausmė buvo išmokti tavo įstatų. (...) Žinau, Viešpatie, kad teisūs tavo sprendimai, dėl to mane nubaudei, kad esi ištikimas“ (Ps 119, 67.71.75). Kitaip tariant, kančia niekada nebuvo ir nebus paskutinis Dievo žodis. Kančia nėra savaiminis tikslas. Tai tik būdas žmogui pažinti tiesą apie save, kaip kūrinį, ir apie Dievą, kaip Kūrėją. Kitoje kančios, kaip paslapties, interpretacijoje teigiama, kad

žmogus tikrosios kančios priežasties pažinti negali. Žymiausias taip suvoktos kančios pavyzdys – Jobo knyga. Čia teigiama, kad kančia nėra Jobo nuodėmių pasekmė: „Kadaise Uzo šalyje gyveno žmogus, vardu Jobas. Tas žmogus buvo be priekaištų ir doras, buvo dievobaimingas ir šalinosi nuo pikto“ (Job 1, 1). Ar tai reiškia, kad atlygio principas, kai tarp veiksmo ir pasekmės egzistuoja priežastinis ryšys, yra neveiksmingas? Jobo knyga nepaneigia paties atlygio už blogį principo, tik jo matematinį taikymą. Ši knyga kviečia suprasti tikrąją retribucijos principo, kuris remiasi pamatiniu teiginiu, kad gėris gimdo tik gėrį, o blogis – blogį, prasmę. Būtent taip ir įvyko Jobui. Jis buvo geras žmogus ir kitiems darė tik gera, todėl net ir kentėdamas, t.y. patyręs blogį, išvelgė tame gėrį. Kas gi yra šis gėris? Tai nauja pakopa Dievo pažinimo link: „Buvau girdėjęs gandus apie tave, bet dabar mano akys regi tave“ (Job 42, 5). Panašią mintį plėtojo ir apaštalas Paulius: „Jums tekę išmėginimai tėra žmogiški. Dievas ištikimas. Jis neleis jūsų mėginti virš jūsų jėgų, bet padarys, kad galėtumėte atlaikyti išmėginimą“ (1 Kor 10, 13). „Galybė to, kuris yra, pasirodo kryžiuje (...) Dievo galybė Kristuje turi savo nukryžiavimo stigmatas.“²³ Benediktas XVI pabrėžia, kad per kryžiaus teologiją „Dievo valdžia pasaulyje tyli, negarsi pagyromis; tai rodo ne tik pasakojimas apie gundymą, bet visa Jėzaus istorija. Tačiau tai nenykstanti valdžia. Dažnai atrodo, jog Dievo reikalas tarsi *guli mirties agonijoje*. Tačiau vis iš naujo jis pasirodo kaip tai, kas tikrai tvaru, kas gelbsti.“²⁴

J. Moltmano ir H. U. fon Baltazaro teologijos esmė ta, kad domisi tuo, ko žmogus pats nėra išradęs ir kas gali būti mūsų gyvenimo pagrindas būtent todėl, kad eina pirma mūsų ir mus remia, taigi yra daugiau, negu pajėgime suvokti. Krikščionių teologija tvirtina, kad apsireiškęs Dievas yra triasmenis: Dievas yra Tėvas, gyvas ir laisvas asmuo, buvojantis meilės santykiuose su Sūnumi ir Šventąja Dvasia. Bet jų santykiai pagrįsti vienintele bendra dieviškąja prigimtimi. Visi dieviškieji atributai (amžinas, nesukurtas, begalinis ir t. t.) galioja tiek Tėvui, tiek Sūnui, tiek Šventajai Dvasiai. Yra ne trys amžini Dievai, o tik vienas. Todėl negalima teigti, kad yra trys dievai, yra vienas – vienintelis. Senojo Testamento biblinė teologija nuo Naujojo Testamento iš esmės skiriasi tuo, kad Senajame Testamente, vaizdžiai kalbant, žinoma, kad egzistuoja Dievas, o Naujajame – koks jis yra: vienas ir triasmenis. Dievo Tėvo veidas parodytas Jėzaus iš Nazareto asmenyje: „Kas matė mane, matė Tėvą“ (Jn 14, 9).

Dievo buvimą įrodo pats gyvenimas. Antanas Maceina pažymi, kad „dabar reikia kuo mažiausiai metafiziškų argumentų įrodinėti Dievo buvimui ar sielos nemirtingumui, nes sausas protavimas dar nėra vieno netikinčio neatvedė prie altoriaus. Dabar reikia skaidriai nušviesti tą skausmingą ilgesį ir ryškiai parodyti, kad jojo objektas kaip tik ir yra tasai paliktas *tikrasis Dievas*, kad jojo šaltinis kaip tik ir yra toji nieku nepasotinama *ji nemirtinga siela*.“²⁵

Literatūra ir nuorodos

- ¹³ Ten pat, p. 233.
- ¹⁴ Plg. R. Fisichella. Balthasar. *Dizionario di teologia fondamentale*. – Assisi: Citta Della Editrice, 1990, p. 97.
- ¹⁵ Benediktas XVI. *Pakeliui pas Jėzų Kristų*. – Katalikų interneto tarnyba, 2005, p. 30.
- ¹⁶ C. Rocchetta, R. Fisichella, G. Pozzo. La teologia tra rivelazione e storia. Introduzione alla teologia sistematika. *Corso di teologia sistematika*, vol. 1. – Bologna, 1985, p. 214.
- ¹⁷ H. U. Balthasar. *Nella pienezza della fede*. – Roma: Citta Nuova, 1992, p. 441–442.
- ¹⁸ H. U. Balthasar. *Teologia dei tre giorni*. – Brescia: Queriniana, 1990, p. 145.
- ¹⁹ Ten pat, p. 146.
- ²⁰ Plg. H. U. Balthasar. *Nella pienezza della fede*. – Roma: Citta Nuova, 1992, p. 507–508.
- ²¹ Plg. I. Sanna. L'escatologia cristiana // K. Rahner, H. U. von Balthasar, W. Kasper. *Lateranum*, Nr. 63, p. 394.
- ²² H. U. Balthasar. *Nella pienezza della fede*. – Roma: Citta Nuova, 1992, p. 522.
- ²³ F. X. Durwell *Il Padre. Dio nel suo mistero*. – Roma: Citta Nuova, 1996, p. 166.
- ²⁴ Benediktas XVI. *Pakeliui pas Jėzų Kristų*. – Katalikų interneto tarnyba, 2005, p. 81.
- ²⁵ A. Maceina. Dievas ir žmogus // *Raštai* – Vilnius: Margi raštai, 2005, t. 10, p. 64.